

Szabó-Biró Brigitta

CEI ȘAPTE ANI DE-ACASĂ

Egy elég jómódú családba születtem, haton voltunk testvérek: Magdi és Berta nővéreim 1931 és 32-ben születtek, Lázár bátyám 33-ban, én 35-ben és a két húgom, Ida 37-ben és Vilma 41-ben. Egy nagy házban laktunk Csíkszentdomokoson, a Cseralja nevű részén a falunak.

Szívesen emlékszem vissza az első idők szülői szeretetére, a főzőkályha tetején készült, jól megfokhagymázott piritott kenyérré, a tyúkoknak főzött főtt pityókára, amiből kilopdostunk és aludt tejjel fogyasztottuk, a mákos derelyére, a túrós puliszkára, a prézlis laskára, a diós kalácsra, a cseregefánkra, édesanya kötényére, a madárlátta kenyérré, vagy még a vizes-cukros kenyérré is, no meg persze édesapa mesélő térdére.

Testvéreim közül a szerencsésebbek közül valónak mondhatom magam, hogy ezeket volt alkalmam megtapasztalni, mert például a legkisebb húgom, Vilma egyéves volt, én hét, s miután kitört a második világháború, s ennek szele elérte hazánkat, édesapám is megkapta a behívó levelét, így sokáig nem lehattünk nyolcan együtt. Székelyföld ekkor Magyarország része volt, a Székely Határország pedig újrászerveződött többek között Csíkszentdomokoson is, a mi falunkban, s őt oda besorozták, egy határőr-zászlóaljba.

Ez így önmagában nem volt olyan szörnyű ahhoz képest, ami utána következett, hisz örvendtünk, hogy valami csoda folytán édesapám a faluban maradhatott, ugyanis már katonaviselt férfi volt, akiket elsőként hívtak be, sokakat Gyergyó környékére, a Gyimesekbe vagy messzebb, a fiatalokat pedig leventekatonának vitték, de édesapám még haza-haza is tudott nézni, hogy lássa, jól vagyunk-e, amíg 44-ben, amikor igazán véressé vált a helyzet, át nem vezényelték Ditróba. Emlékszem, egyszer a kezünkbe nyomott egy-egy darabot a komiszkenyérből, amit hozott. De az milyen finom volt, s milyen sokáig eltartott! Édesapám abban a katonaruhában igen szép ember volt, kerek arca folyton-folyvást mosolygott.

A háború azonban háború ma is, s akkor is az volt, nem kímélte a civil lakosságot sem, nekünk is meg kellett vívni a mindennapi harco-

kat. Az adókat megemelték, de kapni semmit sem lehetett, munkaerő nem volt, a férfiak szolgálatot teljesítettek, de a földeket biza művelni kellett, mert azután éltünk.

De ha csak ennyi lett volna, ám a lakosság nem úszta meg ennyivel, jöttek a német katonák, minden az ő felügyeletük alatt állt, s jött velük az ellenség is, vadászgépek moraja hallatszott, lőttek, robbantgattak.

Édesapám egy alkalommal, amikor hazajárt, hátravezetett bennünket a hátsó kertbe, s az egyik körtefa mellett félrevett egy nagy követ, s rugdosni kezdte alatta a földet. Hát, ahogy ezt a műveletet végezte, láttuk, hogy egy nagyobbacska lyuk van ott, omlott befelé a föld. Egy bunker volt, még az előző háborúban ásta az édesapja, hogy legyen, ahová a család bemásson a bombák elől. Lázárral kicsit megigazgatták lapáttal, mi hordtunk köveket a megerősítéséhez, s édesapám meghagyogatta, hogy egy időre költözzünk fel az erdőre, Sötétlokra, ott van egy kicsiház, van egy bunker is, ott elleszünk, de ha hirtelen kellene menekülni, itt is elbújhatunk. Az első időkben tehát bujkáltunk. Sokan tettek ugyanígy, felmenekültek az erdőre, kinek hol földje volt. A legtöbben Fekete-rezbe mentek. A templomban is kihirdették, hogy meneküljön, ki merre tud.

Három-négy hétig így éldegéltünk Sötétlokon, egy-egy vadászgép elhaladt felettünk, ilyenkor gyorsan bebújtunk a bunkerbe, ám az egy nagy esőzés alkalmával használhatatlanná vált, maradt a kicsiház. Már-már nyárias idő volt, s a mezei munkával is haladni kellett volna, így édesanyám úgy döntött, hogy hazamegyünk. Éjjel mentünk, reggelre otthon is voltunk, a házunk, igaz, felfordítva, s a három disznónak is hija volt. Az állatainknak, majorságnak a szomszéd, Ágoston bácsi adott enni, a barátnőm, Timár Jutka édesapja, akit nem hívtak be katonának, mert valamiféle nyavalyája volt, s ők az erdőre se menekültek fel. Guszti bácsi is értetlenül állt a helyzet előtt, egy éjjel tűntek el a disznók, ő nem vett észre semmit. A szomszédasszonyok azonban szemfülesebbek voltak, s kezdték édesanyámnak sugdosni a fülébe, hogy Füttyőné, a szembeszomszéd hajtotta ki azokat a kapun egyik éjjel.

No, édesanyám kardos fehérnép volt, az igazágtalanságot nem szerette, harmadnap átment Füttyőékhez, bement az istállóba, nem csinált egyebet, csak a disznóknál a kicsikaput kinyitotta, s a három sertés úgy követte hazafelé, hogy le se tudta volna őket tagadni. De a tolvajok se szóltak egy szót se. Az ilyesmi sajnos gyakran megesett, ha

nem a katonák pakolták ki az üresen hagyott házakat, udvarokat, akkor a falubeliek lopták meg egymást ínség idején.

Hazakerültünk, az otthonmaradás mellett döntöttünk, hozzászoktunk a háborús helyzethez, a katonák jelenlétéhez a faluban, de édesapánk többé nem járt haza.

Egyszer, emlékszem, a kapunk előtt történt, hogy vadászgépek szálltak el a falu felett, s egy német katona egy motorbiciklivel hajtott utánuk, s agresszíven lőtt felfelé a magasba, ám egyik repülő megfordult, s tüzelni kezdett a németre. Az belevetette magát a patakba, annak medre kivédte a lövéseket, de még akkor sem hagyta abba egyik fél sem, még több katona került elő, azt hittük, a szert most le is bombázzák, szaladtunk hátra a kiskertbe, a bunkerbe, amikor egy hatalmas robbanást hallottunk a közelben. Megremegett a bunker, omladozott a föld. Édesanyám azt mondta:

Na, gyermekek, erre ha felelet talál érkezni, mi biza bennégünk.

De, Hála Istennek, épségben elő tudtunk jönni.

Édesanyámmal jártunk a mezőre gyermekekül, kaszáltunk, takartunk, arattunk, ahogy tudtunk. Amikor a gabonát sikerült kévékbe kötni, s kalangyákba raktuk őket, másnap megkértük Guszti bácsit, hogy segítsen hazahordani szekérrel. Igen ám, de ahogy raktuk a kévéket a szekérre, egy vadászgép közeledett, s ejsze azt hitte, hogy katonák vagyunk, s irtózatosan kezdett lőni ránk mindenfelé. Mi édesanyámmal bebújtunk egy kalangya tövébe, ott kezdtük imádkozni a Dicsőséges Rózsafüzért, de Guszti bácsinak nem volt annyi ideje, hogy bebújjon egy kalangya alá, hanem egy fűzfa tövébe húzódott, de az ellenség meglátta a mozgást, s tüzelni kezdett a fűzfára. Alig maradt valami a fából, mire végeztünk az első tizeddel, s elmondtuk, hogy „aki a halálból föltámadott”, de se Guszti bácsinak, se nekünk nem esett semmi bajunk.

Sikerült hazavinni a gabonát, sikerült élni egyik napról a másikra, csakhogy Románia 1944. évi átállása után forгатókönyvszerűen jött a Vörös Hadsereg. Az oroszok úgy jöttek, mintha az árvíz csapott volna át a síneken, utakon. Ahogy vonultak, rengeteg állatot összegyűjtöttek és elhajtottak. Egy katona hozzánk is bejött, hívatlanul bement az istállónkba, s egy pár lovat onnan kivezetett. Édesapánk nem lévén, Lázár volt a férfi a háznál, s szembeállt az oroszossal. Hála a Mindenhátónak, hogy még nem volt annyi éves, hogy leventének hívják, s így

kicsi termetét tekintve, az idegen se hurcolta magával, de azért a fegyverét nekitette Lázár arcának, az arcsontja alá. Édesanyánk nagy sikítózás közepette ugrott a katona lábához, s kezét összekulcsolva hajlongott, mint aki imádkozik, hogy engedje el Lázárt, mert még csak gyerek. A nagy ruszki gúnyosan fintorgott, málenkij rebenok, hangoztatta, s végig nevetett, amíg a két lovat kihajtotta a kapun.

Amikor átvonultak, embereket is vittek magukkal, hadifoglyokat. Édesapám is orosz fogságba került, a GUPVI-ra, hosszan a Glavnoje Upravlenyje Vojennoplennih i Intyernyirovannih-ba, magyarul a Hadi-fogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságra háromezer másik csiki és kovásznai magyar emberrel együtt.

Elhurcolását tekintve csak annyit tudtunk meg utólag, hogy gyalog mentek egészen Románvásárig, az száznegyven kilométer, útközben pedig nagy ló- és marhaistállóknak aludtak. Románban vonatra ültették, és elvitték oroszthonba. Sokakat vittek, Kolozsvárról főként. Másokat Foksányban raktak vagonokra, mint valami árut, homokot, kavicsot.

Édesapámról 1944 októberével minden híradás megszűnt, nem tudtuk, hogy él-e vagy hal.

Miután átvezényelték Ditróba, édesanyánk már érezte, hogy apánk nem fog hazajönni, és minden erejével azon volt, hogy ne érezzük a hiányát. A háborús körülmények ellenére is volt, hogy kosztümben, virágos kosztümben járatott minket, lányokat, Lázár gyakran viselt zsebes inget, no meg kötött mellényt. Anyánknak volt egy sapkája, egy barett, egy külföldi rokonunktól kapta, igazán elegáns hatást keltett benne, bár nem hordta, mert Domokoson nemigen volt szokás az ilyen cicoma, vagy hajadonfővel jártak a leányok, vagy fejkendőben az, aki férjes asszony volt. A selyemharisnyát azért szerette, ami ritka dolog volt, és vasárnaponként fel is vette. A faluban sokan ceruzával rajzoltak a lábukra mintát, hogy az harisnyának tűnjön.

Minden finomságot elkészített, ami otthonról kikerült. Volt sok szárnyas, disznóféle és egy tehenünk, tojás és tej bőven. Nagyon szerettem a frissen felfőtt tejből a tejlevest, ami abból állt, hogy sót és egy kis cukrot tettünk bele és kenyeret aprítottunk hozzá, néha édesanyám reszeltet is készített mellé. Ha egy szomszédfalusi ezt látta volna, azonnal hozzáfűzte volna, hogy sóstejesek vagyunk, mert a domokosiakat sóstejeseknek nevezték. No, de nem a tejleves miatt, hanem amiatt a babona miatt, amit régebb a fejő asszonyok tettek,

amikor valakinek kimérték a tejet, miután az kiszegődte. Az ujjukat belemártották a sóba, utána pedig a tejbe, s ezt azért tették, hogy akinek a kimért tejet adták, nehogy a tehén további tejét elapassza, elvigye irigységből. Talán most is így járnak el, ki tudja. Ettől a kisbabás asszonyok esetében is félték, hogy nehogy a látogató miatt az asszony teje elapadjon, s a gyermeknek ne legyen, mit enni. Ilyenkor a vendég leszakított egy cérnaszálat a ruhájából s azt mondta: „Nem kell se tejetek, se álmotok, se a síró babátok!”

Egyébként nemcsak a domokosiaknak volt és van efféle gúnynevük, a csíkszenttamásiak ma is a szajkók, a jenőfalviak a bicskások, a dánfalviak a karincások, a madarasiak pedig a hagydrea és a ludak népsége. S hogy miért?

Állítólag Dánfalván minden férfiember karincát hord, Jenőfalván pedig bicskát, és azt is szokták nekik mondani, hogy „jenőfalvi kopó, tetűropogtató”, a madarasiak hadarnak, és nem lehet érteni a beszédjüket, innen a „hagydrea”, no meg valamikor mindenki lúdtartó volt náluk, minden reggel összeszedte a libapásztor a ludakat, s azok este, mint a csordából érkező tehének, magabiztos, királyi léptekkel fordultak be otthon a kapun. Madarason nagy hagyománya volt ennek, de hát ők ilyen baromfikedvelők, madarászok voltak mindig, ami a falu rendes nevéből is látszik.

A szenttamásiak gúnynévéhez legenda fűződik. Van a faluban egy Feneketlen-tó, ez a neve, ami azért feneketlen, mert oda az egykori harangozó háza elsüllyedt, helyén keletkezett a kis tó. Legalábbis ezt beszéli a nép. Azért süllyedt el a harangozó házastól együtt, mert korábban ellopta a harangnyelvet, hogy rest létére ne kelljen harangoznia, s mikor tőle azt számon kérték, átkozódni kezdett, hogy nyelje el a föld, ha rátette a kezét. No, így kebelezte be házát a természet, s miatta lettek szajkók a szenttamásiak, mert ugyebár a szajkó (*Garrulus glandarius*) a szarkával (*Pica pica*) együtt a varjúfélék családjába tartozik, s mivel a szarka a köztudatban ragados csőrű madárként van számon tartva, akit vonzanak a fényes tárgyak, így helytelenül, de egy asszociáció révén erre a falura ráragadt a szajkózás.

De visszatérve az édesapám hiányára, a háborús helyzetre, hát, ahogy vége lett a magyar világnak, sorra jöttek az istencsapások.

Már rögtön a legelején ugye az oroszok, s akkor még nem is tudatosult bennünk, hogy apánk is odalesz, aztán jöttek a Maniu-gárdisták

(Voluntarii pentru Ardeal „Iuliu Maniu”). A háborúban még a németekkel szimpatizáló Romániában működött egy úgynevezett Vasgárda, akik magukat Mihály Arkangyal Légiónak nevezték (Legiunea Arhanghelului Mihail), s ezt a szervezetet, ami a zsidókat és a romákat üldözte, na meg persze nyíltan magyarellenes volt, a háború vége felé betiltották, ám követői, fanatikusai nem hagyták abba tevékenységüket. Olteanu Gavril, volt vasgárdista vezetésével létrejött ez a nacionalista félkatona szervezet, a fekete subások.

Brassóból jöttek Csík, majd Gyergyó felé. Sanyargatták a népet, raboltak, gyújtogattak. Rajtunk akarták elverni a port, amiért a második bécsi döntést követően Magyarországhoz csatoltak, s amiért Románia területi veszteségeket szenvedett néhány évre. Járták a házakat, és egyszerűen kirángatták az embereket az utcára, majd föbe lőtték. Volt, aki annyira félt, hogy magyarságát megtagadva felírta a kapura „casa românească”, csak be ne menjenek hozzájuk a subások.

Október 7-én belépett hozzánk is egy román ajkú, nem békés szándékkal. Édesapánkról ekkor már nem hallottunk semmit, s csak sejtettük, hogy az idegen viszont tudja, hogy őneki a háborúhoz valami köze van, mert megragadta édesanyám karját, hai cu mine, mondta, aztán elkezdte húzni magával, ki a kapun, s lefelé az úton, úgy, amilyen öltözetben elkapta az udvaron, papucsban. Nem mondta, hogy miért, hova, csak húzta, húzta magával. Igaz, mi hatan mind rákapaszzkodtunk, s húztuk visszafelé sírva. Fogtuk a karját, a lábát, a ruháját, a kötényét. A gárdista csak ment rendíthetetlenül, s mikor fáradni kezdett, hátra kiáltott, hogy ruşine, majd néhány méter megtétele után visszanezett édesanyámra, ahogy jajveszékelt, ordított magyarul, hogy mi lesz a gyerekeivel, mert románul nem tudott, s a katona fellökte a porba, du-te dracului, mondta, és éppen készült lekeverni neki egy pofont, amikor a szomszéd kapuból egy férfi ordított oda:

Hagyja békén azt a szerencsétlen asszonyt!

Guszi bácsi volt az. Szavai hallatán mindannyiunkban meghűlt a vér, még a gárdista is színt váltott. Aztán azért-e, hogy őt félbe szakították, vagy azért, hogy őt egy magyar meg merte szólítani, vagy azért, hogy egyáltalán magyarul beszéltek hozzá, édesanyámat elengedte, de nyomban odalépett a szomszédhoz és a fegyvere végével úgy orrba ütötte, hogy az rögtön összeesett. Csak rúgta a földön, ahol érte, fejét, lábát, gyomrát. Én csak a nagy vértócsára emlékszem, és Guszi bácsi

elváltozott ábrázatára, de azt vésővel se lehetne kiverni az emlékezetéből. A nagy kiabálásra még két csatlósa érkezett a subásnak, elégedett arccal jöttek ki egy-egy kapun, mint akik jól végezték dolgukat, s végig nevettek, ahogy a megvert áldozatra néztek. Karjától fogva felemelték, és elvonszolták a szemünk elől.

A szomszéd kapuból Jutka fekete szemei vádlóan tekintettek énrám. Aznap a Dobos-portán tizenhárom embert vertek agyba-főbe, s tizenegyet másnap lelőttek a Gábor-kertben. Kis híján édesanyám is odalett a vérengzésben. S mégis az enyém, Ambrus Klára anyja megmenekült, de miatta Timár Jutka apját megölték. Tudtam, hogy ez a barátságunk vége.

Szóltanul feküdtünk le az incidens után, s hát még másnap hogy elnémultunk, mikor feldördült a tizenegy lövés. Jutka kisírt szemekkel szólított meg a kerítésen keresztül. Arra kért, hogy segítsék este hazalopni édesapja holttestét a Gábor-kertből, mert még a gyilkosok bárhol lehetnek, de nem akarja, hogy Guszti bácsi azon a helyen maradjon örökre. Eltemetnék tisztességesen. Egy kicsit mintha azért hívott volna, hogy megfizessem a szívességet, amit az ő családjuk az enyémetért tett, de én csak bólintottam, ez volt a minimum a történetekért.

Négyen mentünk, amint beesteledett: én és Ida testvérem édesanyánk tudtával, Jutka meg az édesanyja, Margit néni. Jutkának csak két kisebb testvére volt. Beosontunk a Gábor-kertbe, ismertük minden titkos járatát, mert mindezidáig ott bújócskáztunk és ott csürköztünk.

A csürközést vidékenként sokféleképpen játszották. Mi nem úgy játszottuk, hogy választottunk egy csőszet, aki a csüröktől négy-öt lépésre ellenőrizte, hogy ki találta el azt a saját botjával, mint a kuglizásban, csak itt dobás által, nem, hanem mi felcsiki csürköt játszottunk. Ez olyan volt, mint ma a baseball vagy a méta. Először is volt három eszköz hozzá: a csürök, ami egy tizenöt centiméteres, gombolyag fadarab volt, ebből jó sokat vágtunk, hogyha az egyik eltűnik, lehessen kapni elő a másikat. Ez volt tulajdonképpen a labda. Volt a csürökütő, egy hatvan centis, laposabb fadarab, ezzel kellett ütni a csürköt, és még volt egy palló nevezetű fa, ami körülbelül egy méter magas volt, ezt beleszúrtuk a földbe, ez volt a cél, ide kellett eljuttatnia az egyik csapatnak a csürköt, a másiknak ezt kellett megcáfolnia. A pályát V alakban határoztuk meg. Két csapat volt, az egyik csapat kiválasztott egy ütő játékost, a másik csapat tagjai voltak a fogók. Az ütő védte a pallót, innentől próbálta elütni a csürköt a másik irányba, minél

messzebbre. Ha egy fogó kifogta a csürköt, az ütő kiesett. Ha nem tudták kifogni, akkor egy közülük felvette a földről, és megpróbálta visszadobni a palló felé, utána megsaccolta, hogy a pallóhoz viszonyítva hány ütőtávolságra sikerült dobnia. Ha pontosan eltalálta vagy egy ütőtávolságon belül volt a tipp, akkor az ütő ilyen esetben is kiesett, ha a találgatás nem volt ennyire pontos, ennek függvényében számolták a pontokat. Ilyen pontszámok voltak, mint a „hű”, ezt arra használtuk, amikor az ütő nem találta el kezdetben a csürköt, hanem mellé suhintott a levegőben, s akkor az ellenfél kapott egy „hű” pontot. Na, ezt játszottuk, az egyik kedvencünk volt.

Mindenesetre, ami a lényeg, hogy a Gábor-kertben a tizenegy halott közül egy se volt a drága Guszti bácsi, ami egy kis bizalomra adott okot, hogy talán még életben van. Sohasem felejttem el azonban ezt az estét, az egymás mellett fekvő élettelen testeket. Ettől a pillanattól nem féltem soha többé a holtaktól. Azok már nem bántanak senkit.

Jutkával a barátságunk rendeződött, de az apja nem tért haza, hiába várták éveken keresztül. Szegény édesanyám viszont csak örölte magát, csak örölte, Jutka apjáért is, meg a miénkért is, aztán apránként leépült, összeomlott, eltűnt a szeméből a csillogás. Éjt nappallá téve dolgozott, hogy nekünk ne romoljanak az életkörülményeink, de ugye az oroszok a lovainkat elvitték, a gárdisták sok holminkat kipakolták, felgyújtották. Ami mégis megmaradt, azt édesanyánk eladta. Férfiember Lázaron kívül nem volt, édesanyámnak kellett fát beszerezni az erdőről, disznót vágni. Az édesapja bátyja segített néha, aki már idős volt, neki nem kellett bevonulni.

Egyszer hárman: édesanyám, bátyánk és Lázár elmentek fáért, nagy hidegek voltak azon a télen, s hogy meg ne fázzunk, édesanyám a fával nemigen spórolt. Márciusba léptünk ekkor már, s ők elkaptak egy zuhogó esőt. Egy kis csitkóval mentek, ami megmaradt nekünk, az húzta be az oldalon a fát, édesanyám és Lázár pedig hátulról taszították a rakományt, hogy bírja valahogy szerencsétlen ló, amit bátyánk elöl vezetett. Édesanyám ezt követően tüdőgyulladást kapott, amiből tuberkulózis lett. A háború alatt és után nem volt olyan a kezelés, Domokoson addig is csak egy egészségügyi ház volt, kórház nem, házilag, amit tudtunk, megtettünk, mégis Gyümölcsoltó Boldogasszony napján meghalt.

Ahogy mentek az emberek nagymisére, be-bejöttek megnézni a haldokló édesanyámat, s szegény mindenkinek ezt mondta:

Tudom, hogy most meghalok, csak látnám, hogy Lajos is bejött a kapun, s a gyermekeket lesz, kire hagynom.

Akárki jött, minket kitessekelték a házból, hogy ne lássuk, mint hagyja el az élet, hogyan múlik ki, s ne tudjuk őt felsíratni, mert úgy tartották, hogy a haldokló mellett, ha sírnak a hozzátartozók, vagy esetleg ráhull egy könnycsepp is, akkor nem tud elmenni, s onnantól csak szenved, megragad az élet és halál között, se nem él, se nem hal. De mi minden alkalommal visszaosontunk a házba. Aztán, amikor negyedíkszer is kiküldtek, láttuk az udvarról, az ajtó nyitva volt, ahogy a szomszédasszony gyertyával megkerüli, s hallottuk a Miatyánk, majd a Hiszekegy hangfoszlányait, ahogy imádkozzák az asszonyok, akkor halt meg drága édesanyánk. A megkerítést azért csinálták, hogy a távozó lelket átsegítsék a túlvilágra, s a gonosz ne tudja magával ragadni.

Nem engedték, hogy két órán keresztül odamenjünk hozzá, elbúcsúzzunk, mert Kurkó nagyanyánk, a Jágerek-féle, azt mondta, hogy hagyjuk édesanyánkat Isten dolgát elvégezni, addig még hallja, amit mondunk, addig még észnél van, s nehogy visszahozzuk, mert az neki nem jó. Hátramentünk hát a kiskertbe, az almafa szépen rügyezett már, s mi ott sírtunk alatta, összebújva, még Vilma is, pedig olyan kicsike volt még, jóformán azt se tudta, mi történik.

A koporsót kitették a ház elejére, ott ravatalozták fel, felemeltek minket szerre, hogy megcsókoljuk rajta a keresztet. A temetés alatt végig esett az eső, de olyan keservesen, hogy ejsze az ég nem csupán édesanyámat és édesapámat siratta, hanem minket is, testvérekül, hogy árván maradtunk, s most bizony mi lesz velünk, szét fognak választani.

Így is lett. A halotti tor után szétosztottak minket a rokonság között.

Vilma Kedves Péternéékhez került, akik másodrokonok voltak, Idát János bácsiék vitték el, édesapám testvéréék, Lázárt Kurkó nagymama intézte, édesanyánk anyja, majd árvaházba került, engem Etelka néniék vitték el, édesapám felőli nagymamám testvéréék, Magdi és Berta pedig elementek Brassóba szolgálni. Következett a mostohaélet.

Csak azt az otthonról hozott első hét évet sajnáltam örökké, míg még igazán gyerek lehettem, s mind együtt lehettünk, igen, azt az otthonról hozottat. Arra gondoltam vissza életem minden nehézségében.

HADD LÁSSAM, EGÉSZ KÁR-E, AMIT MEGESZEL, VAGY CSAK FÉL?

Amikor édesanyám meghalt, s minket szétosztottak a rokonság között, szegyen, nem szegyen, a testvérei a házból mindent elloptak, ami mozgatható volt. A ruhákat a szekrényből, az abroszokat, még a zsírt és a finomlisztet is a kamrából. Hát ugye nem volt, aki odafigyeljen, szemmel tartsa a javainkat. Kurkó nagyanyánknak ezek is gyermekei voltak, nem idegennek ment, gondolta. Berta és Magdi szolgálni voltak, s mi ehhez még gyermekek voltunk, aztán ugye nem is láttuk, mi történik, csak Lázár, s ő hamarosan árvaházba került, mert ő viszont még többet is látott a kellenél.

Nem sokat mesélt az otlétról, a férfiak nem teregetik ki olyan könnyen a szennyest, édesapánkból sem tudtunk kihúzni egy szót sem, miután hazatért. De azt tudom, hogy rögtön a megérkezése után kopaszra nyírták a többiekkel együtt, hogy jobban hasonlítsanak a fegyencekhez, s úgy is érezzék magukat, no meg persze a tetvek miatt. Egy nagy bazinban lefürösztötték őket. Huszonheten voltak egy szobában, az ágyaik egymás mellett katonásan, mindenkinek egy-egy vasszekrény. Bár alig volt, mit tartani bennük. Mit is vittek volna itthonról? Később, amikor Ottlik Géza *Iskola a határon* című könyvét olvastam, úgy képzeltem, mintha Lázár egy lett volna közülük. Amiket nem mesélt el, azt odaképzeltam a regényből. Náluk is farkastörvények működtek, a nevelők pedig nem törődtek a felállított hierarchiával, örültek, hogy rend van és fegyelem, sem a kék és zöld foltokkal, amit az elszenvedők igyekeztek takargatni. Volt, hogy az éjszaka közepén kiverték az ágyból a nagyobbak, hogy azonnal induljon vízért, vagy felkapták mély álmából egy nagy pofonnal, hogy gyorsan állítsa fel a nagyobb gyerek csizmáját, mert az egyik lábbeli eldőlt. Máskor csak nagy kacagva megnyalták a villáját az étkezésnél, mert tudták, hogy utalós, s akkor inkább nem is eszik.

Minden reggelt énekléssel kezdtek. Hatkor szólt a riasztó, öltöztek, és szaladtak az épület elé. Bár akkor még a „Desteaptă-te, române!” nem a himnusza volt Romániának, majd csak később, a kommunista Trikolór után vált azzá, de közkedvelt volt, és a második világháború után bizony szívesen énekelték. Szóval Lázár még sokáig dudorászta, de egyebet is, az „Alunelu, alunelu, hai la joc, să ne fie, să ne fie cu noroc” sorokra még én is emlékszem, és az Elvesztettem zsebkendőmet

dalocskát is inkább románul szerette énekelni, ejsze az ilyen gyerekkori dolgok valahogy úgy beleivódnak az emberbe.

Ami a körülményeket illeti, az ablakokon besüvített a szél, így gyakran a rongyszőnyegeket szedték fel a földről, és a törölközőiket tömködték a duplaablakok közé, hogy meg ne fagyjanak. A teának, elmondása szerint, lábszaga volt, minden reggel azt itták, s hogy le ne romoljanak, mindig jól belakmározta céklából, azt minden ebéd mellé adták. Itthon rá se tudott nézni a piros növényre, sem salátában, sem levesben, sem savanyúságként.

Nekem különösebben nem volt rossz életem. Ida és Vilma se panaszkodtak erről az időszakról, amiért később Lázár kicsit irigy is volt ránk, gyakran dörgölte az orrunk alá, hogy nekünk könnyebb volt. Egy faluban voltunk, és tudtunk találkozni, leginkább Idával az iskolában. Bár emlékszem, hogy egyszer sült almát hozott nekünk, nekem és Vilmának, kemencében sütötték előtte való nap, az olyan finom volt, de utána úgy kikapott, panaszkolt keservesen, hogy elverték otthon, amiért az almából kilopott s elosztogatta.

Egy őszi napon lehetett, mert emlékszem, hogy Bertalan napját már elhagytuk, belépett Etelka néni az ajtón, és egy papírt szorongatott a kezében. Egy levelezőlap volt. Csupa orosz betű, majd lenne CCCP, Arhangelszk, 211, és románul írta a címzettet: Ambrus Marcella, Sîndominic, Cseralja, 827, expeditor: Ambrus Lajos. Ez állt benne:

„Kedves Feleségem!

Biztos vagyok benne, hogy aggódtak értem. Tudatom, hogy életben és, hála Istennek, jó egészségben vagyok. Remélem, hogy hamarosan látom magukat, de addig is, írjon valamit, kedves Marcellám, és vigyázzon gyermekeinkre! Ölelem szeretettel, a maga egyetlen Lajosa.”

Ekkor tudtuk meg, hogy édesapánk életben van, tehát nem vagyunk teljesen árvák, de szegény nem tudhatta, hogy édesanyánk viszont hátrahagyott bennünket.

Innentől kezdve jobb kedvvel mentem iskolába, eszembe jutott az a májusi nap, amikor az édesanyákat ünnepeltük, 1941-re már hivatalos iskolai ünnepéllé vált az anyák napja, s én nem tudtam, hogy Etelka néniire vagy Kurkó nagymamára kell-e gondolni akkor, amikor azt szavaltam „Köszönöm, Istenem, az édesanyámat! Amíg ő véd engem, nem ér semmi bánat!” Hát kire gondoltam volna? A tanítónőnknek mondtam, hogy nekem nincsen édesanyám, s azt válaszolta, hogy nem

baj, azért ezt el kell szavalni. De így már minden más volt, édesapámra gondolhattam mostantól, ha valakiért hálát akartam adni, s reméltem, hogy viszontláthatom még valaha. Timár Jutka is reményt kapott, hogy talán az ő apja is írni fog, s folyton kérdezgetett, hogy kaptunk-e levelet, hogy nincs-e megemlítve a jó Guszti bácsi. De Timár Ágoston neve örök hallgatásba merült.

1947-ben, amikor először meghallottuk, hogy a vonat orosz hadifoglyokat fog hozni, én, Ida és Vilma kézen fogva mentünk le az állomásra, édesapánkat vártuk, de a leszállók között nem volt ott. 47 és 48-ban többször is hozott a vonat foglyokat, s mi minden alkalommal kézen fogva vártuk őt, velünk jöttek Jutkáék is, de egyre jobban fájt, ahogy láttuk az ölelkező, síró népeket. Láttuk a cseraljai cipész Gyuri bácsit, a szedloikai Boros Pityu bácsit, Bodó Imrét, a Füttyösék-félet a Mártonok utcájából, s még Török Ignác bácsit is Sárosútról, pedig neki már temetési szertartást is tartottak, s a felesége rég férjhez ment Felszegre. Csak azt nem láttuk, akire a szívünk olyan nagyon vágyott, hogy lássunk, de mire a reményt elvesztettük volna, újabb levél érkezett Arhangelszkből:

„Kedves Marcellám!

Csak reménykedni tudok, hogy jól van, első levelemre nem érkezett válasz, ami engem mélyen elszomorít. Írjon valamit, bármit. Hogy vannak a gyermekek? Adná az Ég, hogy már lássam őket!

Szeretettel, Lajos.”

Amikor édesapám hazajött, mintha egy szombati nap lett volna, jöttünk az erdőről, engem is vittek szekérrel, bementünk a Rét utcán, bevittek János bácsiékhoz, ott volt a cséplőgép az udvaron, mentünk egyenesen be a házba. Ott volt ugye Ida, mert ő ott lakott, a faluból Áron bácsi is ott volt, édesanyánk öccse, akivel édesapám majdnem testvéri viszonyban volt, és a felesége, aki Márton Áron püspökkel testvér volt, s velünk egyszerre érkezett meg Vilma Kedves Péternéékkel. Édesapánk a padon ült, János bácsi felesége, ángyi csinálta a laskát, édesapám odanézett ránk, s vissza, s beszélgettek tovább.

Te, ezek a leánykák olyanok, mint az enyéme, Klára és Vilma – nézett ismét ránk édesapánk.

Hát ezek azok – mondta ángyi.

Megfogott minket, a karjaiba vett, megölelt, Ida is odajött, s úgy sírtunk négyen összeölelkezve.

Hazavitt, haza Cseraljára. Összeszedett mindannyiunkat. Minket, hármunkat, pedig Vilmát Kedves Péternéék örökbe akarták fogadni, de nem adta oda nekik, s Lázárt az árvaházból, Berta és Magdi pedig hazajöttek Brassóból a hír hallatán. A házunkból a lakót elkergette, merthogy közben édesanyánk egyik testvére be volt oda költözve.

De a boldogságunk nem tartott sokáig. Édesapánkra nemigen lehetett ráismerni hazatérte után. Mintha nem ugyanaz az ember jött volna haza. Majdnem mindennap eljárt a keze felettünk, azelőtt sose fenyített, sose vert meg. S ami a legrosszabb végzetet hozta ránk, Vízkereszt napján úrjanősült. A sorsunk olyan lett, mint a mostohaanyánk. Nem hiába tartja a mondás: ritka, mint a jó mostoha. Édesapánk ott kezdett dolgozni egyik rokonánál, Ambrus Jóska bácsinál napszámra, s ő szerezte neki a feleséget, aki tizenhat évvel volt fiatalabb nála, édesapám 42 éves volt ekkor.

Ejsze olyan meggondolásból nősült, hogy legyen, aki a hat gyermeket rendezze. De a mostohánknak gyermek nem kellett, azt nézte, van-e valami haszna belőlünk, s csak akkor kaptunk enni is, ha hasznára voltunk, máskor dugta az ételt elölünk. Úgy képzeltem örökké, mint a mesében a gonosz mostohát, amikor megkérdezi: „Hadd lássam, egész kár-e, amit megeszel, vagy csak fél?”

Kicsidenként mindenikünket elűzte a háztól, mentünk, ahová tudtunk. Magdi és Berta visszamentek szolgálni. Mi, kisebbek voltunk Gál-kúton a tehennel, édesapám a faluból még mások teheneit is elvállalta, s voltak még juhok is, ott kellett hálógassunk, amikor nem volt iskola. Pont úgy képzeltem magunkat utólag, mint Ábelt Tamási regényéből. Az erdőn voltunk hagyva, s boldoguljunk, ahogy tudunk, csak nekünk még rendes ház se volt a fejünk felett, hanem csak egy kaliba.

Ott lenn az aljban volt egy istálló ház, ott hálógtattak az erdésznek a fiáék, Bodó Géza Kicsi Imrével, s ez a két gyermek minket vártak esténként, hogy amikor a teheneket hajtjuk, jövünk visszafelé, verjenek meg. Mi úgy féltünk, hogy inkább az erdő között jöttünk vissza, jobban féltünk tőlük, mint a vadaktól.

Emlékszem, hogy egy este, volt egy fiatal borjadzó tehenünk, s az úgy elkóborolt, nem kaptuk meg sehol, már az esztenán a juhok be voltak terelve a kosárba, s minden állat a helyén, s azt a tehenet hajnalig kerestük az erdő között, míg megkerült. Azért a nagyobb feketeségeknél megtorpantunk, hogy nem medve-e.

Kellett fejni is azokat a teheneket. Volt egy tehenünk, Virág volt a neve, soha el nem felejttem, az úgy rúgott, hogy hurokba kellett léptetni, odakötni a kosárhoz, csak úgy tudtuk megfejni minden egyes nap. Jaj, édes Istenem, mik voltak! Olyan is volt, hogy a nagy báránybögésre egy farkas beszökött a kerten, szerencsére jó kutyánk volt, egy muszkakutyá, nem hagyott cserben, s a vadat elűzte. De biza nem féltettek otthon minket senkitől, semmitől, akármilyen történhetett volna. Nem törődtek.

Én elvégeztem a hét osztályt, Lázár is, Ida és Vilma négyet. Bár épp akkor vezették be a kötelező hét osztályt, amikor én hatodikos voltam, 1948-ban volt a tanügyi reform, ami ezt elrendelte, mégis otthon a kisebbeknek már nem engedték, hogy még annyi ideig tartassák magukat. Dolgozni kellett, s a magunkét megkeresni.

Ha mégis otthon voltunk, miénk volt a házimunka. Mikor a heti mosást végeztük, éjjel három órakor is felkeltünk, hogy estig tudjuk befejezni. Máskor kellett dagasztani, akkor tanultam meg azt is, öt kenyeret dagasztottunk általában, s vetettük be a kemencébe, mi leánykák. Lázár inaskodott.

Mostohánkat leginkább az idegesítette, ha Magdi és Berta hazajöttek. Őket különösen marta otthonról. Berta látnok volt, legalábbis ezt mondták, jártak hozzá a papok és más emberek is a faluból, ez nem tetszett a háziasszonyunknak. Volt neki valami betegsége, ami édesanyánk halála után lett, rohamai voltak, megmeredt és rázkódott az egész teste. Különbén nekem is volt ez a betegsége, egyszer zongoravizsgán, mivelhogy még a jó világban, míg édesapám megkapta volna a behívóját, jártam zongorázni is, Kiss Erzsébet néni, az oktató megijesztett, hogy így meg úgy lesz a vizsgán, s azután lettem beteg. Berta viszont azt mondta, hogy neki ilyenkor jelenései vannak, látja Szűz Máriát, és neki mond valamiket.

Egyszer egy misén elfogta a roham, kiment az oltárhoz, s az oltári-szentséget kivette a helyéről. A pap nem tudta kivenni a kezéből. Újra meg kellett szenteljük az ostyákat. Akkor ugye mi szégyelltük, hogy ilyen történt a családban, aztán Berta többet nem járt misére. Olyanokat csinált, hogy húsvét előtt a nagyböjtben napokra kiment az erdőre tiszta egyedül, elvonult, mint ahogy Jézus tette a pusztában, vagy máskor elrejtett. Ez azt jelentette, hogy ilyenkor három napig aludt egyfolytában, s állítása szerint beszélgetett a holtakkal, látta édesanyánkat is. Álmában imádságokat mondott, olyat is, ami nem volt az

imakönyvben, hanem csak úgy magától, hogy Jézus segítse bírni az ő keresztyét, s ilyeneket. Egyszer egy ilyen elrejtés után, amikor felébredt, mint egy hazaérkező, úgy köszöntötte az otthoniakat: az Isten adjon szerencsés hónapot, szerencsés hónapban szerencsés napot, szerencsés napban szerencsés órát! S ezzel fel volt ébredve.

De nem csupán álmában beszélt furcsaságokat, hanem ébren is, egyszer azt merete mondani, hogy bűdös Sztálin, s valaki feljelentette, jött a szekus kocsi, fogták meg, tették be, vitték el, jól megverték. Egy hétig nem tudott az ágyból felkelni. És nemegyszer vitték el, mert még mondott ilyeneket, hogy vége lesz a kommunista világnak, s pedig ilyen nem szabadott mondani, még csak akkor kezdődött igazán, még Ceaușescu nem is volt hatalmi pozícióban, de a cenzúra, az bizony működött. 49-ben kezdődött ugye országosan a kollektivizálás is, és ekkor volt, Istenem, amikor kezdődött, hogy hány arisztokrata családot kiköltöztettek a március 3-áról 4-ére virradó egy éjszaka alatt. Felpakolták őket teherautókra, és elvitték, nincstelenné tették, kastélyaik az állam tulajdonává váltak, és csak a közelmúltban kapták vissza azokat. Én ennek az időszaknak mind szemtanúja, elszenvédője voltam, bár a kollektivizálás nálunk majd csak tíz évvel később teljesedett ki. Jártam az új világban Maroshévízen az Urmánczy-kastélyban és a Kemény-kastélyban is Marosvécsen. Az előbbiben szülészet, az utóbbiban elmeorvosintézet működött. Falaik beitták az emberi gyötrődést és a beteg testnedvek szagait, tán sosem lesznek képesek levetközni azokat. Pedig azok a falak között valamikor még a Helikon-közösség ült, Dsida Jenő, Kós Károly, Uram, Megváltóm, felsorolni is sok lenne a nagy neveket, s hogy mivé tudta tenni ezt az épületet egy buta ideológia!

Na de visszatérve Berta nővéremre, olyan is volt, hogy ő előre megmondta nekünk, hogy el fogják vinni, s az ő szája be fog záródni, s azt is megmondta, hogy mikor, milyen napszakban fog kinyílni a szája, hogy olyankor gyorsan adjunk neki enni, inni. Soha nem tudtak kiszedni belőle semmit, bár nagyon szúrta sok embernek a szemét, akik ugye a kommunizmus eszméivel szimpatizáltak, egyrészt azért, mert a vallást hirdette, másrészt azért, mert jártak hozzá emberek, és így befolyással bírt. Aztán 54-ben, egy este úgy eltűnt, hogy többé nem hallottunk felőle. Nem tudtuk, mi lelte, hova lett. Mostohánk szerint csak úgy kiment a házból, mert valaki kiszólította, és ellett. Én ekkor Mojnesten dolgoztam már, nem láttam, Ida és Vilma szolgálni voltak

éppen, Lázár is munkába állt egy gyárban, Magdi pedig férjnél volt, gyermeket nevelt, bár szegény nem akart férjhez menni, de mostohánk kényszerítette, s még azt is megmondta, kihez menjen. Hiába mondta Magdi, hogy nem szereti azt a legényt, mostohánknak csak annyi volt a válasza: „majd megszereted”.

Ami Berta eltűnését illeti, volt, aki azt mondta, hogy szent asszony volt, mások pedig nem Istentől valónak tartották a kegyelmét, és azt mondták, a gonosz vitte magával, megint mások azt mondták, hogy a Duna-csatornához vitték vagy úgy megverték, hogy abba halt bele valahol. A körülmények soha nem derültek ki, s nem ő volt az egyedüli a faluból, aki csak úgy eltűnt, a család hiába is kutatta, hiába kereste. Berta nem volt férjnél.

No de a mostohaélet. Miután újránősült édesapánk, egyre inkább odaalakult az új feleséghez. Nem hiába tartja a mondás: ördöghöz mentél, ördöggé válsz.

A mostohánknak volt egy leánya, Irma, akit úgy hozott magával férjhez. Édesapánkkal az volt az egyezségük, hogy egymás gyermekére kezét nem emelnek. De biza, ha Irma felbosszantotta apánkat, minket azért még megvert helyette, hol egyikünket, hol másikunkat. Olyan volt egyszer, hogy gyermekekül a kicsi almafa első termését leszedtük, megettük, s minket Idával jól megvert édesapám, Irmát persze nem, pedig ő is velünk volt. Egyszer azért kaptam egy verést, mert Irmát hazakísérte egy fiú a faluból, egy szedlokai, s én bementem a kapun belül, hogy ott mégse hallgatózzak közöttük, ők kint maradtak a padon, ezt édesapám látta az ablakból, s mikor a házba beléptem, úgy arcon csapott, hogy az orrom vére azonnal megindult. Ugye az udvarlásnak megvoltak a maga szabályai, nem lehetett csak úgy hazakísértetni magunkat anélkül, hogy a falu a szájára ne vegyen.

Na de nem csak Irma volt az, aki miatt megvert minket, mindenféle okból megtette, mondom, már nem az az ember volt, mint akit az oroszok elvittek 44-ben. Egyszer azért is, mert Kurkó nagyanánkhoz át akartunk menni, ő pedig haragudott az öregasszonyra, amiért édesanyám testvérei a sok holmit a házból ellopták, s ő engedte. Apánk, mikor nem járt munkába, a pincében fazekakat csinált, bádogos műhelyt alakított ki magának, s éppen jött fel onnan, amikor meglátta, hogy készülődünk valahova. Mikor megtudta, hogy hova, Vilmát s

engem úgy megvert, hogy mindketten belepisiltünk. A fájdalomtól-e vagy a félelemtől, már nem tudom.

Így visszagondolva, akkor soknak tűnt, de nem volt hosszú ez az időszak sem. Édesapám a fogságban olyan tüdőbajt kapott, amiből végül is nem gyógyult ki, s a betegség idővel magával ragadta. A halálos ágyától mostohánkat elkergette, akkor jött rá ő is, hogy új házasságával családunk végleg vakvágányra került. Végül is csak árvák maradtunk idejekorán, csak most valahogy könnyebb volt elviselni, mint mikor édesanyánk meghalt. Édesapánkat is már egyszer elvesztettük, s igazán nem is kaptuk őt vissza soha. A régi énjéből egy orosz csajka maradt meg, amihez sose engedte, hogy nyúljunk, benne két elrejtett levéllel édesanyánknak címezve.

Némiképp magyarázatot adtak a levelek arra, hogy miért bánt velünk úgy, ahogy. Azt is megértettük, hogy miért állt fel azonnal az asztaltól, mikor valamelyikünk a fogságról kérdezte. Ezekről ő nem tudott beszélni, és nem is szabadott neki. Csak ezután vált világossá, hogy miért tartotta szemmel őt a Securitate. A hallgatásáért.

De most már mindegy is volt, maradt nekünk a mostohaanyánk, úgyhogy ki-ki igyekezett a maga saját útján elindulni.

Halmok, 2021